

Meyliyev Mansur Nemat o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti

***Annotatsiya:** Ilmiy maqolada jamoatchilik nazoratini huquqiy asoslarini rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan, davlat organlari faoliyatida jamoatchilik ishtirokini ta'minlab borish muammolari o'rganilgan. Milliy qonunchiligimiz uchun taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

***Kalit so'zlar:** jamoatchilik nazorati, ommaviy axborot vositalari, davlat organlarining ochiqligi va oshkoraligi, ijtimoiy sherikchilik.*

KIRISH

Ta'kidlash joizki fuqarolik jamiyatlari bir kechada paydo bo'lmaydi, demokratik konstitutsiyani tuzish yoki bozor iqtisodiyoti asoslarini o'rnatish mumkin bo'lgan muddat ichida ham vujudga kelishi mumkin emas. O'zbekiston o'z istiqlolining dastlabki kunlaridan o'zi uchun ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlat barpo etish, inson, uning manfaatlari, huquq va erkinliklari eng oliy qadriyat hisoblanadigan fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'lini tanladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq boshlangan keng ko'lamli islohotlar mamlakatimiz taraqqiyotining strategik maqsadi – demokratik huquqiy davlat va bozor iqtisodiyotiga asoslangan adolatli fuqarolik jamiyati qurishga qaratilgan edi. Demokratik davlat hokimiyati favoliatini tashkil etish faqatgina saylab qo'yilgan sub'ektlar orqaligini boshqarish emas balki, fuqarolik jamiyatlarini tashkil etish, davlat organlari faoliyatini jamoatchilik nazorati sub'ektlari faoliyati bilan o'zaro hamkorlik asosida tashkil etilishini ko'rish mumkin. Shu o'rinda keltirish lozimki demokratiyaning asosiy tamoyillaridan biri sifatida Konstitutsiya va qonun ustuvorligiga erishishda, tabiiyki, jamoatchilik nazorati institutidan unumli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Aslida jamoatchilik nazorati yurtimizda

uzoq tarixiy ildizlarga ega. Bu institut bizda qadim-qadimdan oqsoqollar Kengashi ko‘rinishida namoyon bo‘lib kelgan. Bu Kengashlar mahallalardagi obodonlashtirish, aholi muammolarini hal etish, o‘zini o‘zi himoya qilish, hamisha ogoh va hushyor bo‘lish, farzandlar tarbiyasiga loqayd qaramaslik va boshqa jamoat ishlari bilan shug‘ullanadigan jamoatchilik tuzilmasi hisoblangan.

Jamoatchilik nazorati ijtimoiy adolatni qaror toptirish uchun shaxs, jamiyat va davlat aloqalarida muvozanat, tenglik, o‘zaro mas’uliyat va javobgarlikka xizmat qiladi. Mazkur institut yurtimizda insonning huquq va erkinliklari nafaqat davlat tomonidan kafolatlangani, balki davlat organlari faoliyatida ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ta’minlaydi va bunda jamoatchilik nazoratining mavjudligi siyosiy hokimiyatning tom ma’noda xalq qo‘lida bo‘lishining ko‘rsatkichi hisoblanadi. Xususan, Prezidentimiz bugungi kunda mamlakatimizda fuqarolik jamiyati barpo etishda yuzaga kelgan vaziyatga baho berib dedi: “Bugungi kunda mamlakatimizda jamoatchiligimiz tom ma’noda uyg‘ondi, endi turli lavozimdagi shaxslarning xatti-harakatlariga odamlarimiz bevosita baho berib, o‘z fikrini erkin ifoda etishga o‘rganayotganligini alohida ta’kidlagan”. Konstitutsiyamizning 32-moddasiga 2014-yil 16-aprel kungi O‘RQ-366-son qonuni bilan kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalarga asosan fuqarolarning davlat boshqaruv ishlarida ishtirok etish huquqining Konstitutsiyaviy asosi yanada kengaydi. Unga asosan fuqarolar davlat boshqaruvida, davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini olib borish orqali ishtirok etadi.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning konstitutsiyaviy asoslarining mustahkamlanishi fuqarolarning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishdagi ishtirokini, davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlanishini, uning huquqiy asoslari mustahkamlanishini ta’minlashga xizmat qilishi shubhasiz, albatta. Shu tariqa jamoatchilik nazorati instituti konstitutsiyaviy-huquqiy maqomga ega bo‘lish barobarida o‘z rivojining yangi sifat bosqichiga o‘tishi ham boshlandi. Shu bilan birga, qonuniylikni ta’minlash uni amalga oshiruvchilardan huquqiy bilimlarga ega bo‘lishni ham taqozo etadi. Zero, Shavkat Mirziyoev ta’kidlaganidek, “Qonun

ustuvorligini ta'minlashda huquqiy madaniyatni yuksaltirish, fuqarolarni qonunga hurmat ruhida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi". Yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat poydevori hamda huquqiy tizim yetukligining ifodasi deb keltirish mumkin. Hamda, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida ham bu masalaga, jumladan, jamoatchilik nazoratining huquqiy asoslarini mustahkamlash zarurligiga katta e'tibor qaratildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2017-yil 22-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida jamoatchilik nazorati haqida "Bugungi kunga qadar davlat organlari faoliyati ustidan samarali jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning aniq huquqiy mexanizmlari yaratish lozimligi ta'kidlandi.

Shu nuqtai nazardan olganda jamoatchilik nazoratiga oid turli qonun hujjatlarida mavjud ko'plab normalarni bir tizimga solinib, alohida qonun qabul qilish zarurligi davlatimiz rahbariyati, olimlar va jamoatchilik vakillari tomonidan aytilgan g'oya va takliflar 2018 yilda ro'yobga chiqdi, ya'ni loyihasi keng jamoatchilik tomonidan ancha va batafsil muhokama qilingan qonun loyihasi nihoyat qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi O'RQ-474-son Qonuni 2018 yil 12 aprelda jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning huquqiy asosi qabul qilinib, kuchga kirdi. Mazkur qonun normasiga asosan, jamoatchilik nazorati to'g'risidagi qonunning maqsadi, jamoatchilik nazorati to'g'risidagi qonun hujjatlari, jamoatchilik nazorati sub'ektlari, ob'ekti, asosiy prinsiplari va shakllari belgilandi. Xususan, jamoatchilik nazorati sub'ektlari sifatida O'zbekiston fuqarolarini, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini, NNT va OAVni belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shuningdek, jamoatchilik nazorati jamoatchilik kengashlari, komissiyalari va qonun hujjatlarida belgilangan hollarda jamoatchilik nazoratini o'tkazishning boshqa tashkiliy shakllari tomonidan amalga oshirilishi mumkinligi belgilandi. Jamoatchilik nazoratining ob'ekti sifatida esa davlat organlari va ular mansabdor shaxslarining qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarda, qarorlarda,

shuningdek davlat, tarmoq va mintaqaviy rivojlantirish dasturlarida jamoatchilik manfaatlarini, jamoatchilik fikrini hisobga olish bo'yicha, fuqarolarning, yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, jamiyat manfaatlarini himoya qilish sohasidagi qonun hujjatlari talablarining ijro etilishini ta'minlash bo'yicha, o'z zimmasiga yuklatilgan ijtimoiy va jamoat manfaatlariga daxldor vazifalar va funksiyalarni samarali bajarish bo'yicha, davlat xizmatlarini samarali va sifatli ko'rsatish bo'yicha, shu bilan birga ijtimoiy sheriklik doirasida amalga oshiriladigan bitim, shartnoma, loyiha va dasturlarni bajarish bo'yicha faoliyati belgilandi.

Shuningdek, davlat organlariga murojaatlar va so'rovlar, davlat organlarining ochiq hay'at majlislarida ishtirok etish, jamoatchilik muhokamasi, jamoatchilik eshituvi, jamoatchilik monitoringi, jamoatchilik ekspertizasi, jamoatchilik fikrini o'rganish, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan ijro etuvchi hokimiyat organlarining, boshqa tashkilotlar va muassasalarning hisobotlarini eshitish to'g'risidagi jamoatchilik nazorati shakllari belgilandi. Shu bilan birga, jamoatchilik nazorati shakllarining tushunchasi hamda ularni amalga oshirish mexanizmlari, jamoatchilik nazoratining natijalarini rasmiylashtirish tartibi, jamoatchilik nazorati sub'ektlarining va davlat organlarining huquq hamda majburiyatlari ochib berildi. Mazkur qonun normasini davlat organlari bilan jamoatchilik sub'ektlari bilan birgalikda faoliyatini amalga oshirish, davlat organining nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan samarali hamkorligini ta'minlash uchun davlat organini fuqarolar bilan bog'lab turadigan "ko'prik" rolini bajardi deb keltirish mumkin.

Davlat boshqaruvi organlariga nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlaridan kelib tushgan sotsial va ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarni umumlashtirish va baholash tizimlari joriy etildi. Hamda, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga daxl qiluvchi eng muhim masalalar yuzasidan davlat organining faoliyati haqidagi jamoatchilik fikrini tizimli monitoring qilish va har tomonlama tahlil qilish, sotsiologik so'rovlar o'tkazish, jumladan ularni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan

holda o'tkazish tartiblari ishlab chiqildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 4-iyul kungi "Davlat organlari huzurida jamoatchilik kengashlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3837-son Qarori bilan mamlakatimizda mustaqil fuqarolik institutlarini rivojlantirish va mustahkamlash, ularning erkin faoliyati kafolatlarini ta'minlash, davlat organlarining fuqarolar bilan yaqin hamkorligini yo'lga qo'yish, ularning ochiq, shaffof va oshkora faoliyat ko'rsatishini ta'minlash, davlat organlari faoliyati ustidan ta'sirchan jamoatchilik nazoratini o'rnatish yuzasidan kompleks va izchil ishlar amalga oshirildi. Davlat organi huzuridagi jamoatchilik kengashi to'g'risidagi namunaviy nizom tasdiqlandi. Nizomga ko'ra, jamoatchilik nazorati sub'ektlari o'z faoliyatlarini amalga oshirish bo'yicha huquq va erkinliklari belgilandi.

Bevosita jamoatchilik kengashlari qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarda, qarorlarda, shuningdek, davlat, tarmoq va hududiy rivojlantirish dasturlarida jamoatchilik manfaatlari va jamoatchilik fikri hisobga olinishi, fuqarolarning, yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, jamiyat manfaatlarini himoya qilish sohasida qonun hujjatlari talablari ijrosini ta'minlash, davlat organi zimmasiga yuklangan hamda ijtimoiy va jamoatchilik manfaatlariga daxl qiluvchi vazifalar va funksiyalarni bajarish, davlat xizmatlarini ko'rsatish, ijtimoiy sheriklik doirasida amalga oshiriladigan bitimlar, shartnomalar, loyihalar va dasturlarni ro'yobga chiqarish bo'yicha davlat organi va uning mansabdor shaxslarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish tizimi belgilandi. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Virtual qabulxonasi va Xalq qabulxonalari tashkil etildi.

Xalq qabulxonalari orqali kelib tushgan murojaatlar orqali davlat organlari va ular mansabdor shaxslari faoliyatini baholash, kelib tushgan murojaatlar tahlili natijasida nazorat qilish tizimi yaratildi. Shuningdek, fuqarolar bilan davlat va jamiyat o'rtasida samarali muloqot tizimi yo'lga qo'yildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 oktyabrdagi "Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi islohotlar ustidan jamoatchilik nazorati samaradorligini, shuningdek, fuqarolarning

demokratik o'zgartirishlardagi faolligini oshirishga oid qo'shimcha choratadbirlar to'g'risida"gi Qarorida ham aholini jamoat va davlat ishlarini boshqarishga faol jalb etish fuqarolarning huquqiy madaniyati va yuridik savodxonligini oshirish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqqligini ta'minlash, tegishli sohalarda davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda samarali qarorlar qabul qilishning g'oyat muhim sharti hisoblanishi belgilandi.

XULOSA

Xulosa qiladigan bo'lsak, mamlakatimizda jamoatchilik nazorati samarali tashkil etilishi yuzasidan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilayotganligini ko'rish mumkin. Shu bilan birga ijtimoiy tarmoqlar orqali davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari faoliyatini tizimli ravishda doimiy jamoatchilik tomonidan baholab tizimi joriy etish lozim. Shuningdek uchun Respublika Jamoatchilik palatasi va uning hududiy birliklarini mustaqil organ sifatida tashkil etish lozim. Shuningdek, davlat organlari xuzurida tashkil etilayotgan jamoatchilik kengashlarini muayyan davlat organlari xuzurida emas balki davlat organlari tizimidan mustaqil organ sifatida tashkil etishi lozim xisoblanadi. Shu bilan birga, jamoatchilik nazorati ob'ekti sifatida xo'jalik boshqaruvi organlari doirasini ham kiritish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir. uza.uz/oz/politics/konstitutsiya-va-onunustuvorligi-u-u-iy-demokratik-davlat-v-07-12-2019
2. Mirziyoyev Sh.M. Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir. uza.uz/oz/politics/konstitutsiya-va-onunustuvorligi-u-u-iy-demokratik-davlat-v-07-12-2019
3. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. 07.12.2016.

4.Дарендорф. Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы. / Пер. с нем. М., 2002. 64-с.

5.Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 05.07.2018 y., 07/18/3837/1454-son;
30.05.2019 y., 06/19/5733/3216-son